

А. О. Максименко

Пріоритетні напрями реалізації економічного потенціалу сільських територій Чернівецької області

Проаналізовано особливості соціально-економічного розвитку сільських територій Чернівецької області. Наведено основні економічні показники діяльності сільського господарства та промисловості. Окреслено пріоритетні напрями реалізації потенціалу сільських територій Чернівецької області в розрізі районів.

Ключові слова: сільська територія, показники сільськогосподарської діяльності, потенціал, Чернівецька область.

Сільські території України мають низку спільних та відмінних ознак. Існують значні регіональні розбіжності в наявних природних ресурсах, сільськогосподарській спеціалізації, обсягах виробництва сільгосппродукції, інфраструктурному забезпеченні, рівні розвитку альтернативних видів економічної діяльності тощо. Серед спільних ознак, що притаманні сільським територіям нашої держави можна виділити: скорочення чисельності сільського населення, переважна зайнятість у сільському господарстві, нижчий рівень доходів сільських мешканців порівняно з міським, високий рівень безробіття та бідності, незадовільний стан об'єктів інфраструктури. Вказане зумовлює необхідність пошуку шляхів реалізації потенціалу сільських територій.

Питання, пов'язані з оцінкою потенціалу сільських територій, висвітлюються у низці публікацій, зокрема, таких авторів, як В. В. Борщевський, Ю. Я. Лузан, А. В. Ключник, В. Є. Крупін, С. Р. Пасека, Х. М. Притула, Ю. Р. Злидник, С. О. Мальок та інші. Поряд з цим, зосередження уваги на аналізі особливостей соціально-економічного розвитку сільських територій окремих областей дасть змогу об'єктивно оцінити їх наявний потенціал та запропонувати ефективні шляхи його реалізації.

Мета статті полягає у виявленні пріоритетних напрямів реалізації економічного потенціалу сільських територій Чернівецької області.

Чернівецька область із площею 8,1 тис. км², або 1,3% території держави, є найменшою областю України. Як і в інших областях Західного регіону України, у Чернівецькій області сільське населення переважає над міським, а його чисельність постійно скорочується.

Станом на 2012 р. у сільській місцевості проживало 524,1 тис. осіб (58,1% від усього населення області), з них 292,5 тис. осіб – економічно

© А. О. Максименко, 2013.

активне населення. Частка зайнятих осіб від економічно активного населення сільських територій становила 91,4%, частка безробітних – 8,6%. Рівень зайнятості населення у віці 15-70 років у сільській місцевості у 2011 р. становив 71,4%. Найбільше зайнятих, понад 80%, спостерігаємо у таких вікових групах: 25-29 р., 30-34 р., 35-39 р., 40-49 р. та 60-70 р. Водночас, частка безробітних була найбільшою у віці від 15 до 24 років – 17,5%, а також у віці 25-29 р. (10,9%) та 60-70 р. (13,9%). Це свідчить про потенціал робочої сили на сільських територіях [7, с. 372].

У 2011 р. з усього зайнятого населення області 27,2% працювала у сільському та лісовому господарстві, мисливстві. Причому частка найманих працівників сільського та лісового господарств, а також мисливства становила 6,5% [7, с. 370-371].

В аграрній сфері на кінець 2011 р. зареєстровано 1046 підприємств, з яких 76,6%, або 781 – це фермерські господарства. Серед інших організаційно-правових форм господарювання: 119 – господарські товариства, 93 – приватні підприємства, 21 – державні підприємства, 22 – підприємства інших форм господарювання, 10 – виробничі кооперативи [7, с. 120].

Фермерські господарства області переважно сімейного типу (62,8%), частка працюючих за трудовою угодою становила 22,1%, а кількість сезонних працівників дорівнювала 245 осіб, або 15,1%. Починаючи з 2008 р. кількість найманих працівників у фермерських господарствах скорочується, натомість збільшується частка членів сімей у їхньому складі [5, с. 103].

Попит на робочу силу в сільському, лісовому господарствах, мисливстві та промисловості постійно скорочується. Порівняно з 2002 р. у 2012 р. потреби підприємств у працівниках сільськогосподарського сектора скоротилася у 5,9 разу, у промисловості – в 6 разів. Отже, для забезпечення зайнятості мешканців сільських територій слід розвивати альтернативні несільськогосподарські напрями діяльності.

За агрокліматичним районуванням Чернівецька область належить до трьох зон: карпатського району вертикальної кліматичної поясності, передкарпатського вологого, теплої зони та недостатньо вологої, теплої зони. Відповідно найсприятливішими видами сільськогосподарської діяльності у першій зоні є виноградарство, садівництво (у долинах і передгір'ях), у другій – овочівництво та садівництво, вирощування зернових культур, цукрових буряків, у третій – розвиток плідництва, а також вирощування зернових культур, цукрових буряків, ефіроолійних та олійно-жирових культур [2, с. 29].

У структурі земельних угідь переважають землі сільськогосподарського призначення – 59,6%. Проте з року в рік відбувається поступове їх скорочення. Станом на 2005 р. кількість сільськогосподарських угідь області становила 454,0 тис. га, а у 2010 р. – 449,2 тис. га [3, с. 72]. Щодо структури посівних площ, то найбільшу частку становлять зернові культури (43,5% у 2011 р.). Протягом останніх п'яти років (2007-2011 рр.) відбулося збільшення частки технічних культур і зменшення частки кормових культур. У 2007 р. частка технічних культур у структурі посівних площ становила 11,4%, а у 2011 р. – 22,1%. Щодо кормових культур, то у 2007 р. їх частка була на рівні 26,6%, а у 2011 р. – 19,0%. Частка картоплі та овоче-баштанних культур залишається майже незмінною (у 2007 р. – 16,5%, у 2011 р. – 15,4%) [4, с. 14].

Чернівецька область належить до групи областей України із незначним обсягом валової продукції сільського господарства (2011 р. – 4318,6 млн. грн.). Область займає одне з останніх місць у загальному обсязі виробництва валової продукції сільського господарства України, частка якого у 2012 р. становила 1,9%.

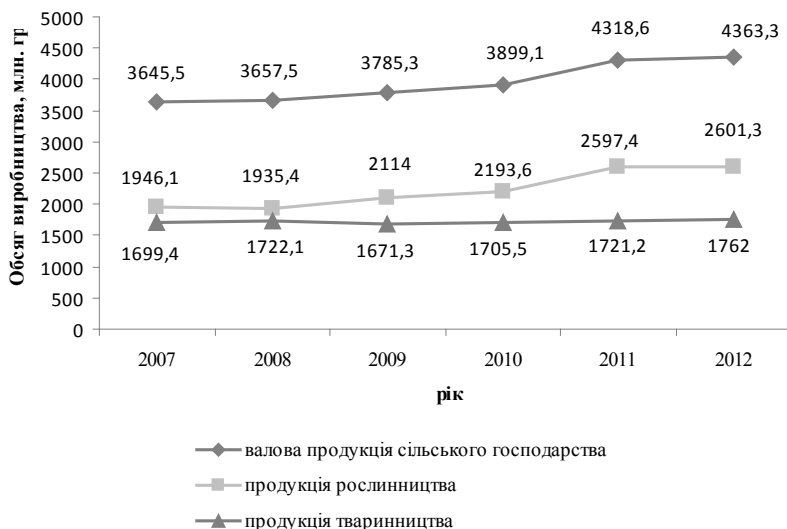

Рис. 1. Динаміка виробництва сільськогосподарської продукції в Чернівецькій області (у постійних цінах 2010 року) [7, с. 121]

Впродовж останніх років, спостерігаємо тенденцію збільшення обсягів виробництва сільгосппродукції, особливо продукції рослинництва (рис. 1). Причому понад 70% продукції як рослинництва, так і тваринництва виробляється господарствами населення.

Виробництво зернових та зернобобових культур, соняшнику, сої, плодів та ягід у області характеризувалося збільшенням, за винятком 2009 р. коли відбулося певне зменшення їх виробництва. Протягом 2008-2012 рр. обсяги виробництва цукрових буряків (фабричних) та картоплі коливалися, в залежності від погодних умов. Максимальний обсяг виробництва ріпаку дорівнював 41,2 тис. т. у 2009 р., після якого відбулось стрімке зменшення виробництва цієї культури (табл. 1). В області зменшується виробництво м'яса та молока. Натомість виробництво яєць починаючи з 2000 р. постійно збільшується.

У 2012 р. урожайність (з 1 га зібраної площі) зернових і зернобобових культур (44,6 ц), цукрових буряків (434 ц), соняшнику (19,4 ц), сої (17,3 ц), картоплі (178,5 ц), плодів та ягід (91,9 ц) була більшою за відповідні

Таблиця 1

Обсяги виробництва окремих сільськогосподарських культур та продукції тваринництва в усіх категоріях господарств Чернівецької області*

Сільськогосподарські культури та продукція тваринництва	Роки				
	2008	2009	2010	2011	2012
Зернові та зернобобові культури, тис. т	480	474,8	488,5	592,9	611,9
Цукрові буряки (фабричні), тис. т	108,9	35,5	103,9	148,5	95,0
Соняшник, тис. т	8,8	6,6	8,0	11,5	15,5
Соя, тис. т	32,3	27,4	77,8	88,4	82,1
Ріпак, тис. т	16,9	41,2	10,7	21,0	16,2
Картопля, тис. т	460,6	509,4	496,4	628,5	601,9
Овочі, тис. т	190,2	208,6	219	229,3	228,3
Плоди та ягоди, тис. т	62,1	87,8	97,2	119,4	140,5
М'яса всіх видів, у забійній масі тис. т	39,8	38,5	38,7	39,6	42,7
Молока всіх видів, тис. т	327,5	311,9	308,1	298,0	298,3
Яєць від птиці, млн. штук	358,9	341,9	408,4	442,5	431
Вовни, тонн	155	156	154	149	150

* За даними: [7, с. 142, с. 169].

середні державні показники. Показники урожайності зазначених культур упродовж 2008-2012 рр. підвищувались. Урожайність зернових і зернобобових культур зросла в 1,1 разу, цукрових буряків в 1,3 разу, соняшнику, картоплі в 1,2 разу, а плодово-ягідних насаджень в 1,7 разу. Водночас, незважаючи на поступове збільшення, урожайність овочів, що на кінець 2012 р. становила 185,3 ц, була нижчою за відповідний показник по Україні загалом – 199,2 ц [6, с. 2-3].

Питомі ваги області у загальному виробництві зернових, цукрових буряків, соняшнику, картоплі, овочів є незначними. За виробництвом плодів та ягід регіон у 2012 р. займав 4 місце серед областей України, порівняно з 2009 р. відбулося збільшення питомої ваги області за виробництвом цих культур з 5,4% до 7%. Аналогічно і за виробництвом продукції тваринництва регіон знаходиться серед аутсайдерів України, за виключенням виробництва вовни, питома вага якої у 2012 р. становила 4%. І з цим показником область займала 4 місце [5, с. 172].

Зважаючи на незначні посівні площі, особливості клімату та географічного розташування сільські території Чернівецької області володіють достатнім потенціалом для вирощування плодів та ягід, а також розвитку вівчарства.

Таблиця 2

Інвестиції в основний капітал Чернівецької області (у фактичних цінах) *

Показники	Роки				
	2007	2008	2009	2010	2011
Інвестиції в основний капітал на 1 особу, грн.	2584,4	4141,9	2887,3	2016,2	2434,4
Інвестиції в сільське господарство, мисливство, лісове господарство, млн. грн.	94,6	287,6	177,8	144,6	174,8
Частка інвестицій у сільське господарство, мисливство, лісове господарство, % до загальних інвестицій в області	4,1	7,7	6,8	7,3	7,2
Інвестиції в основний капітал у сільське господарство, мисливство, лісове господарство на 1 сільського мешканця, грн.	-	541,2	336,2	274,4	332,9

* За даними: [7, с. 199-200].

За рівнем рентабельності виробництва продукції сільського господарства у сільськогосподарських підприємствах Чернівецька область займає 21 місце серед регіонів України. У 2011 р. цей показник становив 13,4% і був нижчий за середній по державі – 27,0%. Порівняно з 2009 р. та 2010 р., які були збитковими, у 2011 р. сільськогосподарські підприємства отримали прибуток від реалізації сільгосппродукції (124,2 млн. грн.) [5, с. 41-42].

У промисловості станом на 2011 р. працювало 20,6 тис. осіб. Обсяг реалізованої продукції промисловості (у фактичних цінах) становив 3923,5 млн. грн., у тому числі з них 63,2% припадало на підприємства переробної промисловості. В обсязі реалізованої продукції промисловості переважало виробництво та розподілення електроенергії, газу і води (35,7%), а також виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів (22,9%). 18,2% становила добувна та інші види переробної промисловості, 10,7% – машинобудування, 7,3% – хімічна та нафтохімічна промисловість, 5,2% – легка промисловість [7, с. 84-85].

У 2011 р. у структурі реалізованої продукції у Чернівецькій області переважала частка торгівлі, ремонту автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку – 50,5%, на промисловість припадало – 23,2%, а на сільське господарство, мисливство, лісове господарство – 8,1%, будівництво – 5,6.

Переважає частка реалізованих послуг у 2011 р. (91,5%) припадала на підприємства та організації м. Чернівців, де зосереджена найбільша частка підприємств, що надають послуги – 70,9%. Частка кожного з районів області в обсязі реалізованих послуг була незначною [7, с. 294].

Щодо розвитку туристично-рекреаційної сфери, то на сільських територіях області діяло 75 сільських садиб. Найбільша їх кількість зареєстрована у Путильському (18), Вижницькому (17) та Хотинському (13) районах. Надлишок трудових ресурсів у гірських та передгірних районах області (Сторожинецький, Вижницький, Путильський) визначає заняття народними промислами та організацію туристичних рекреацій у Карпатах як пріоритетний напрямок розвитку економіки краю у цьому регіоні [1].

Також у сільській місцевості налічується 47 туристичних маршрутів, серед яких є пішохідні, велосипедні, автомобільні, водні, культурологічно-мистецькознавчі, релігійно-культурологічні, пізнавальні (екскурсійні), культурно-освітні [8].

Сільським територіям кожного району області притаманні особливості, які слід враховувати під час пошуку оптимальних шляхів реалізації природно-ресурсного, туристично-рекреаційного, сільськогос-

подарського та людського потенціалу. Коротка інформація про наявний економічний потенціал сільських територій в розрізі районів Чернівецької області представлена в таблиці 3.

Отже, економічна ситуація сільських територій Чернівецької області на сьогодні характеризується: незначними частками області у загальному виробництві основних сільськогосподарських культур України; впродовж останніх років поступовим зростанням обсягів виробництва сільськогосподарської продукції; переважанням господарств населення у виробництві аграрної продукції; значним потенціалом для вирощування плодів та ягід, а також розвитку вівчарства; низькими показниками розвитку промисловості в регіоні; недостатньо активним розвитком туристичної сфери; нерозвиненістю підприємницької діяльності, зокрема у сфері надання послуг сільському населенню.

Варто наголосити на перспективних можливостях використання наявного економічного потенціалу сільських територій Чернівецької області. До її особливостей, передусім, відносимо економіко-географічне положення. По-перше, область перебуває у трьох природних зонах (рівнинній, передгірській та гірській), завдяки яким у регіоні дуже різноманітний рослинний та тваринний світ. По-друге, область володіє природними ресурсами, зокрема покладами будівельних матеріалів (пісок, гіпс, ангідрит, вапняк тощо), джерелами мінеральних вод. По-третє, територією області проходить державний кордон із двома країнами, що сприяє розвитку транскордонного співробітництва та відіграє значну роль у формуванні іміджу як області, так і держави загалом.

Отже, серед пріоритетних напрямів розвитку сільських територій Чернівецької області варто назвати наступні:

- розбудова деревообробної галузі, зокрема висушування деревини та виготовлення напівфабрикатів, виробництво виробів з дерева, продукції з відходів деревообробки;
- розробка родовищ глини, вапняку, піску тощо та розвиток цегляно-черепичної промисловості;
- розвиток збиральництва та заготівлі грибів, лісових ягід та трав;
- створення рибних та мисливських господарств;
- виробництво екологічно чистих виробів з вовни та шкіри;
- розвиток виробництва плодово-ягідної продукції та кормів для тваринництва;
- розвиток туристично-рекреаційної сфери (будівництво об'єктів туристичної, рекреаційної та придорожньої інфраструктур, поширення інформації про існуючі туристичні маршрути та формування нових,

Таблиця 3

Характеристика сільських територій Чернівецької області

№	Райони	Характеристики економічного потенціалу
1.	Вижницький	<ul style="list-style-type: none"> ■ 60,9% від території району займають ліси та лісовкриті площі; ■ 48% території району – гірська місцевість, середня висота гір 1000-1200 м.; ■ національний природний парк загальнодержавного значення «Вижницький»; ■ наявність родовищ цегляно-черепичної сировини, піщано-гравійної суміші, будівельного піску; ■ наявність джерел мінеральних вод; ■ 17 сільських садів та 1 лікувально-оздоровчий пансіонат.
2.	Герцаївський	<ul style="list-style-type: none"> ■ основна галузь економіки району – сільське господарство; ■ наявність природних озер, ліжного Парку в селі Г орбово, Свято-Вознесенського чоловічого монастиря, пам'яток історії, археології та культури; ■ державний кордон з Румунією протяжністю 25 км. та 1 контрольно-пропускний пункт; ■ запаси глини та суглинків для розвитку цегляно-черепичної промисловості та піщано-гравійної суміші.
3.	Глибоцький	<ul style="list-style-type: none"> ■ одна із основних галузей господарства – промисловість (деревообробна, харчова та поліграфічна галузі); ■ розвинуте ставкове рибне господарство; ■ туризм представлено музеєм-садибою Ольги Кобилянської (с. Димка), пам'ятником архітектури – Білориницький старообрядний собор, туристичними маршрутами, також наявні пам'ятники археології, табір відпочинку, 1 сільська садба; ■ три пункти пропуску через державний кордон із Румунією, два з яких мають міжнародний статус; ■ родовища будівельних матеріалів, неотрігачних лікувальних грязей тощо.
4.	Заставнівський	<ul style="list-style-type: none"> ■ виробнича спеціалізація району: виробництво будівельних матеріалів та переробка сільськогосподарської продукції; ■ пам'ятники природи, археології, архітектури, історії, мистецтва.
5	Кельменецький	<ul style="list-style-type: none"> ■ спеціалізація району – виробництво зерна, колосових культур, кукурудзи, сої, соняшнику, ріпаку та продукції тваринництва; ■ туристичні об'єкти (пам'ятки археології, мистецтва, іхтіологічний заказник, загалом 7 природо-заповідних об'єктів та 3 агрооселі); ■ корисні копалини представлені родовищами будівельних матеріалів (суглинки, пісок, гравій, щебінь, камінь, вапняк) та мінеральних вод; ■ державний кордон з Республікою Молдова протяжністю 72 км, де працюють 5 пунктів пропуску.

Продовження табл. 3

№	Райони	Характеристики економічного потенціалу
6.	Кішманський	<ul style="list-style-type: none"> ■ район спеціалізується на виробництві цукрового буряка, озимої пшениці, озимого ріпаку, м'ясо-молочне тваринництво; ■ на території району на даний час видобувається жовта глина, щебінь, гравій, пісок, мінеральні та прісні води; ■ наявні 224 пам'ятки (археології, архітектури, історії та культури), 12 сільських садіб.
7.	Новоселицький	<ul style="list-style-type: none"> ■ 83% від площі району становлять сільськогосподарські угіддя, провідна галузь – сільське господарство; ■ сприятливі умови для вирощування зернових і технічних культур, картоплі та овочів, плодово-ягідної продукції і виробництва кормів для тваринництва; ■ наявні лікувальні джерела і свердловини, мінеральні води, дендропарки, орнітологічний природний заказник, печери; ■ 2 сільські садоби (агрооселі); ■ район повністю газифікований; ■ загальна довжина державного кордону – 59 км., в т. ч. з Румунією – 44 км., з Республікою Молдова – 15 км., де знаходиться залізничний пункт перетину кордону.
8.	Путильський	<ul style="list-style-type: none"> ■ 67,9% від території району становлять ліси; ■ широко поширене та розвинуте тваринництво (зокрема м'ясомолочне тваринництво та вівчарство), лісове господарство, народні ремесла; ■ провідна галузь – деревообробна промисловість; ■ 27% території району є природно-заповідною зоною; ■ природні ресурси представлені багатим рослинним та тваринним світом, джерелами мінеральних вод; ■ у туристичній сфері діють 18 агроосель; ■ сприятлива екологічна ситуація (влічч менше викидів від стаціонарних джерел забруднень, ніж в середньому по області; відсутність шкідливих виробництв).

Продовження табл. 3

№	Райони	Характеристики економічного потенціалу
9	Сокирянський	<ul style="list-style-type: none"> ■ основна галузь – сільське господарство; ■ більш як п'яту частину площі району займають ліси, в основному дубово-грабові; ■ природні ресурси представлені мінеральними водами, кар'єрами гравійно-піщаної суміші, цегельної глини, родовищем бетонітових глин, зустрічаються поклади граніту, кварцового піску, вапняків тощо; ■ налічується 22 об'єкти, що визнані пам'ятками природи місцевого значення, ряд археологічних пам'яток, об'єктів історії та культури; ■ діє 1 агрооселя; ■ наявний спільний кордон між районом та Молдовою, через пропускний пункт здійснюється два види пропуску: залізничний та автомобільний.
10.	Сторожинецький	<ul style="list-style-type: none"> ■ 49,0% площі території району займають ліси; ■ наявні природні родовища цегляно – черепичної сировини, піску, гравію для бетону, мармуру та мінеральних вод. ■ туристична сфера представлена 14 пам'ятками археології, також є монастирі та природні пам'ятки, діють 3 агрооселі, декілька баз відпочинку.
11.	Хотинський	<ul style="list-style-type: none"> ■ основна галузь – сільське господарство, переважає рослинництво, зокрема вирощування зернових культур; ■ активно розвивається садівництво; ■ використовуються п'ять родовищ глини, по одному – гравійно-піщаної суміші та вапняку, три бурого каменю, розроблені та готові для використання родовища кварцового піску, вапнякових кар'єрів; ■ у туристичній сфері діють 13 агроосель у 5 сільських населених пунктах, є значна кількість природно-заповідних об'єктів, розроблені авто-, вело – та піші маршрути.

Складено на основі інформаційного порталу територіальних громад Чернівецької області. Режим доступу : <http://gromady.cv.ua> даних [19, с. 69-70].

поширення та популяризація різних видів туризму – зеленого, екстремального, оздоровчого, пізнавального тощо);

- розвиток транскордонного співробітництва (підтримання зв'язків із громадами Румунії та Молдови, участь у спільних проєктах).

Список використаних джерел

1. Долга Г. В. Розвиток зеленого сільського туризму в Україні на прикладі Чернівецької області / Г.В. Долга // Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. – Вип. II (42). Ч.1. – 2011. – Режим доступу : http://tourlib.net/statti_ukr/dolga.htm.
2. Комплексний атлас України / [відп. ред. Л. М. Веклич] / Державний комітет з природних ресурсів України. – К. : ДНВП «Картографія», 2005. – 96 с.
3. Розвиток сільських територій України (1990-2010 роки) : [монографія] / М. К. Орлатий, І. Ф. Гнибіденко, І. М. Демчак та ін. ; за ред. М. К. Орлатого. – К. : НДІ «Украгпромпродуктивність», 2012. – 752 с.
4. Рослинництво Чернівецької області у 2011 році : [стат. зб.] / відп. за вип. В. С. Дронь, М. В. Коропотницька. – Чернівці, 2012. – 72 с.
5. Сільське господарство Чернівецької області у 2011 році : [стат. зб.] / за ред. А. В. Ротаря. – Чернівці, 2012. – 181 с.
6. Стан сільського господарства області за 2012 рік : [експрес випуск] / Головне управління статистики у Чернівецькій області. – 4 с.
7. Статистичний щорічник Чернівецької області за 2011 рік : [стат. щорічник] / за ред. А. В. Ротаря. – Чернівці, 2012. – 603 с.
8. Територіальні громади Чернівецької області. – Режим доступу : <http://gromady.cv.ua/>.

Максименко А.А. Приоритетные направления реализации экономического потенциала сельских территорий Черновицкой области.

Рассмотрены особенности социально-экономического развития сельских территорий Черновицкой области. Наведены основные экономические показатели деятельности сельского хозяйства и промышленности. Обозначены приоритетные направления реализации потенциала сельских территорий Черновицкой области в разрезе районов.

Ключевые слова: сельская территория, показатели сельскохозяйственной деятельности, потенциал, Черновицкая область.

Maksymenko A.O. Priority directions of realization of economic potential of rural areas of Chernivtsi Region.

Peculiarities of socio-economic development of rural areas of Chernivtsi region were analyzed. The basic economic indices of agriculture and industry are reviewed. Priorities of realization of the rural territories' potential in terms of Chernivtsi region districts were outlined.

Key words: rural area, indices of agricultural activity, potential, Chernivtsi region.